

برنام پروردگار مکتا

معرفت و محنت

جستارهایی از علوم انسانی درباره کرونا

گردآوری و تدوین

سیدمحسن علوی پور

(عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)

حوریه احدی

(عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۳۹۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فروشگاه کتاب: خیابان کریم خان زند، بین قرنی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۸۳۱۷۱۹۲

معرفت و محنت: جستارهایی از علوم انسانی درباره کرونا

گردآوری و تدوین: سیدمحسن علوی پور و حوریه احدی

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

صفحه آرا: جابر شیخ محمدی

مسئول فنی: عرفان بهار دوست

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: گام اول

قیمت: ۴۷۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: علوی پور، سید محسن، ۱۳۶۰ -

عنوان و نام پدیدآور: معرفت و محنت: جستارهایی از علوم انسانی درباره کرونا/ گردآوری و تدوین سیدمحسن علوی پور، حوریه احدی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۲۷۶ ص. م. س ۱۴/۵×۲۱/۵؛

شابک: 978-622-6304-77-1

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: کروناویروس ها -- ایران

موضوع: Coronaviruses -- Iran

شناسه افزوده: احدی، حوریه، ۱۳۵۷ -

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

شناسه افزوده: Institute for Humanities and Cultural Studies

رده بندی کنگره: QR۳۹۹

رده بندی دیویی: ۵۷۹/۲۵۶

شماره کتابشناسی ملی: ۷۳۹۷۰۱۷

وضعیت رکورد: فیبا

فهرست

پیشگفتار.....	۷
مقدمه.....	۱۱
ظرفیت‌های علوم انسانی در بحران	
حسینعلی قبادی.....	۱۹
شیوه‌های پیش‌گیری از گسترش بیماری‌های واگیردار در ایران باستان	
فرزانه گشتاسب.....	۲۵
نقش استعاره‌ها در بیان درد و بیماری	
آزیتا افراشی.....	۳۴
کرونا و آموزش مجازی اختلالات گفتار و زبان	
حوریه احدی.....	۴۲
نقش پردازش و تحلیل داده‌ها در بحران کرونا	
مسعود قیومی.....	۵۰
مواجهه‌ی اندیشه‌ای ایرانیان با پاندمی کرونا	
بهزاد اصغری.....	۶۰
تاریخ شفاهی کرونا و مستندسازی آن در علوم انسانی	
فائزه توکلی.....	۷۰

پاندمی کرونا و تحولات روابط بین الملل

- عبداله قنبرلو ۷۶
- علوم انسانی؛ ناکارآمدی و احساس بیهودگی
- داود مهدوی زادگان ۸۵
- بررسی نسبت علم و ثروت با حکمرانی در بحران کرونا
- عبدالرحمن حسنی فر ۱۱۴
- ضرورت اتخاذ رویکرد جنسیت محور به زنان خشونت دیده‌ی مبتلا به سندرم
زنان کتک خورده در قرنطینه‌ی ناشی از شیوع ویروس کرونا
- سپیده میرمجیدی ۱۲۱
- جستاری در نقد میزان پذیرش مسئولیت اجتماعی جامعه ایرانی در بحران کرونا
- مهسا ویسی ۱۳۵
- پول نمی‌تواند سلامتی را تضمین کند
- سیدمحسن علوی پور ۱۴۱
- از «من» تا «دیگری»
- مریم نصر اصفهانی ۱۵۰
- علوم انسانی و مواجهه با ویروس کرونا
- عبدالمجید مبلغی ۱۵۷
- بررسی نظریه‌ی جمع‌گرایی در معماری و خطرات همه‌گیری‌های اجتماعی
- مریم کامیار ۱۶۷
- مروری بر تاریخچه‌ی ترکیبات ضد عفونی کننده و تأثیر آن بر ویروس کرونا
- آندیا نعمتی ۱۸۱

فهرست ۵

الگوها و نظریه‌های تغییر رفتارهای سلامت در مواجهه با کرونا

مسعود رضائی ۱۹۶

مناسبات کار و زندگی کارکنان در دوران همه‌گیری کرونا؛ ابرهای تیره و روزنه‌های امید

الهام ابراهیمی ۲۳۱

کرونا و استراتژی کسب‌وکار

نادر سیدکلالی ۲۴۵

نگاهی به دو تجربه‌ی سلبی و ایجابی فضای مجازی در ناآرامی‌های ۹۸ و بحران کرونا

سید احمد عسکری ۲۵۲

اطلاع‌رسانی‌ها و خبرپراکنی‌های موسم کرونا

شهرام اصغری ۲۵۹

فلسفه‌ی علم، اپیدمیولوژی و کرونا

الکس برادبنت ۲۶۸

سخن پایانی ۲۷۵

پیشگفتار

ظهور بیماری کرونا در طول ماه‌های اخیر، زندگی انسانی را در هر کجای دنیا به نحوی متأثر کرده است. در این میان، برخی تأثیرات که بیشتر جنبه‌ی پزشکی داشته است، خیلی زود در حیات عمومی پیامدهای خود را به نمایش می‌گذارد و برخی تأثیرات که وجوه دیگر زندگی جوامع را هدف قرار داده است، در طول زمان مؤثر واقع خواهد شد. تردیدی نیست که پیامدهایی مانند رکود اقتصادی و برهم خوردن کسب و کارها و یا مقولات دیگری مانند اختلالات فزاینده در ارتباطات نزدیک انسانی و حتی فرایندهای آموزشی جامعه‌پذیری نیز با وجود آن‌که در درازمدت تأثیر خود را نمایان می‌کند، با توجه به اهمیت و شفافیت آن، مورد توجه بسیاری از تحلیل‌گران و پژوهشگران قرار گرفته است. مقولات مهم، اما کمتر شفافی مانند تأثیر ظهور و گسترش ویروس کووید ۱۹ بر نظام سیاست بین‌الملل یا اثرات آن بر فرایندهای حکمرانی و نظام‌بخشی سازمانی و مدیریتی و یا وجوه اخلاقی، فرهنگی، تمدنی و نهادی این بیماری هنوز نیازمند کاوش و تعمق بیشتری است و لازم است پژوهشگران حوزه‌های مختلف دانش با اتخاذ رویکردهای رشته‌ای یا میان‌رشته‌ای، این امر را بیش از پیش مورد توجه قرار دهند.

بر این اساس، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که با برخورداری از تجربه و دانش پژوهشی نسل‌های مختلف علمی و رشته‌های متنوع به‌عنوان بزرگ‌ترین مرجع پژوهشی علوم انسانی در کشور شناخته می‌شود، از همان آغاز شیوع بیماری، هم خود را متوجه مشارکت علمی نظری و

عملی در جهت تسهیل فرایندهای مقابله با آن (از منظر فردی، اجتماعی و نهادی) کرد و از اسفندماه ۱۳۹۸ تاکنون با انتشار محصولات علمی و ترویجی در صورت‌های مختلف مجازی و مکتوب در این زمینه فعالیت کرده است. کارنامه‌ی این فعالیت‌ها که با بازخورد مثبتی در فضای عمومی کشور مواجه شد، پژوهشگاه را بر آن داشت که علاوه بر آن، با طراحی و پیشبرد طرح‌های مختلف پژوهشی این فعالیت‌ها را تعمیق و گسترش بخشد. برگزاری همایش مجازی «ابعاد انسانی و اجتماعی کرونا در ایران» و انتشار کتاب‌های تألیفی و ترجمه‌ای و آغاز به اجرای طرح‌های پژوهشی متعدد از جمله این فعالیت‌ها بوده است.

علاوه بر این، انتشار مجلد نخست از مجموعه‌ی «علوم انسانی و کرونا» در خردادماه که متشکل از یادداشت‌ها و مصاحبه‌های اعضای هیأت علمی و پژوهشگران پژوهشگاه در بررسی ابعاد مختلف گسترش بیماری در کشور بود، ما را بر آن داشت که با بهره‌گیری از دانش و تخصص پژوهشگران در حوزه‌های مختلف رشته‌ای و میان‌رشته‌ای که در نگاه نخست شاید چندان با مقوله‌ی بیماری و گسترش فراگیر آن در جامعه مواجهه نداشته باشند، اما در ابعادی ژرف‌تر، برای بررسی ابعاد و پیامدهای آن از منظر پژوهشی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ... کارآمدی دارند، عرصه‌های کمتر مورد توجه در این میان را نیز به میدان فراخواند.

در نتیجه این فراخوان، پژوهشگران از رشته‌های مختلف علمی، از فلسفه و مدیریت و هنر گرفته تا زبان‌شناسی و شیمی و زبان‌های باستانی و سیاست‌پژوهی، هر کدام از منظری مقوله‌ی بیماری کرونا و تجربه بیماری‌های فراگیر مشابه در طول تاریخ و تمدن را مورد توجه قرار دادند و بر پایه‌ی آن، بصیرت‌هایی مبتنی بر ریشه‌ها و تجربه‌های تاریخی، علمی و فرهنگی ارائه کردند.

پیشگفتار ۹

آنچه در این مجلد گردآوری شده است، حاصل این معاضدت فکری و علمی چندرشته‌ای است که انتشار آن می‌تواند گامی بلند در جهت مواجهه‌ی پژوهشی با ظهور و گسترش بیماری و درک ابعاد مختلف آن در وجوهی است که ممکن است در آغاز چندان مورد توجه قرار نگیرد. امید است با انتشار این مجموعه، فضای تعامل و مباحثه‌ی علمی در خصوص امور و مسائل جاری اجتماعی گشوده‌تر شود و پژوهشگران رشته‌های مختلف، با بازاندیشی انتقادی در ظرفیت‌های نظری و عملی حوزه‌های پژوهشی خود، امکان مشارکت مؤثر و کاربردی این رشته‌ها در حل مسائل کشور و ارائه‌ی راه‌حل‌های پیشگامانه در این مسیر را بیش از پیش مورد توجه قرار دهند.

مقدمه

ظهور بیماری کرونا و شیوع آن در سال جاری در سطح جهان، پیامدهای گسترده‌ای را به دنبال داشته است که تتبع در آن به شکل‌گیری یک نهضت بزرگ علمی و پژوهشی منجر شده است. لایه‌های مختلف این جنبش در رشته‌ها و حوزه‌های مختلف علمی قابل پی‌جویی است. پزشکان و محققان دانش پزشکی در خط مقدم این کاوش هستند و با توجه به اینکه فعالیت‌های آنان مستقیماً مورد نیاز عاجل مردم در کشورهای مختلف است، پیشرفت‌ها و برنامه‌های آنها روزانه رصد می‌شود. اما در کنار آنها، پژوهشگران در حوزه‌های دیگر علمی نیز در اندیشه شناخت آنچه رخ داده است و جستجوی راه‌حل برای مسائل و بحران‌های احتمالی که در اثر آن پدیده آمده یا می‌توانند پدید آید، به فعالیت‌های دامنه‌داری دست یازیده‌اند.

این امر البته صرفاً شامل مسائل و دشواری‌ها نیست. تأمل در وجوه مختلف بروز بیماری مهلکی در این سطح می‌تواند منشأ فرصت‌هایی برای بازاندیشی انتقادی و ارائه راهکارهای موثر برای ارتقا و بهبود شرایط زندگی و محیط‌زیست باشد و اینجا جایی است که پژوهشگران رشته‌های دیگر بیشتر از محققان علوم پزشکی می‌توانند موثر باشند. آنچه مهندسان در زمینه تسهیل ارتباطات مجازی در این چندماه انجام داده‌اند، صرفاً پاسخی برای بیماری کرونا نیست؛ بلکه اساساً امکان‌های ارتباطی انسان‌ها را در سراسر جهان دگرگون می‌کند. با این حال، باز هم محصول این اقدامات مستقیماً به صورت آشکار در برابر دیدگان مردم قرار دارد و آنها با مشاهده این تحول و درونی کردن آن در فرایندهای زندگی، از ثمرات آن بهره‌مند می‌شود.

اما آنچه بنیادی‌تر و پایدارتر از همه اینهاست اثراتی است که شیوع بیماری بر عرصه‌های زندگی و بالندگی فردی و اجتماعی افراد می‌گذارد و فرصت‌هایی که مواجهه با آن می‌تواند در این عرصه به دست دهد و این چیزی است که علوم انسانی می‌تواند به آن پردازد. گسترش و تسهیل ارتباطات صرفاً وابسته به تولید نرم‌افزارهای جدید ارتباطی نیست؛ فهم شهروندان از ارتباط باید تحول پیدا کند و این تحول می‌تواند با سویه‌های مثبت و منفی، آنچه تکنولوژی‌های فنی در اختیار می‌نهند را به فرصتی برای بالندگی یا تهدیدی برای زیست انسانی مبدل کنند. این فهم صرفاً شامل عرصه‌های ارتباطی میان فردی هم نیست. شیوع یک ویروس اتفاقی در عالم طبیعت است و پرسش از اینکه چه شده است که طبیعت چنین چیزی را در دل خود می‌پرورد و نقش و مسئولیت ما انسان‌ها در مواجهه با این رخداد در طبیعت و محیط زیست‌مان نیز دغدغه‌ای جدی است. از سوی دیگر، این رخداد بی‌سابقه نیست. انسان‌ها و جوامع در طول تاریخ بارها با موارد مشابهی مواجه شده‌اند؛ بررسی و بهره‌برداری از عملکرد آنها در این مواجهات و درس‌های آن برای تصمیم‌گیری و تدبیر بهتر نیز ضرورتی عقلانی است که می‌تواند ضمن محدود ساختن پیامدهای ناگوار، میوه‌های مفید آن را نیز استخراج کند. چگونگی سازماندهی‌های نهادی و مدنی در اجتماع، نسبت میان اعضای هر جامعه با حکومت و حکمرانی در وضعیت بروز بحران، اثرات بحران‌های فراملی بر روابط میان کشورهای مختلف و نظام روابط قدرت میان دولت‌ها در سطح بین‌المللی، میراث فرهنگی و تمدنی موجود در زمینه مواجهه با ابتلائات مشابه و آنچه در این میان، به ویژه «زبان» به‌عنوان مهم‌ترین میراث مشترک اجتماعی در هر جامعه‌ای ایفا می‌کند و مهم‌تر از همه اینها، ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی‌ای که می‌تواند به جامعه انسانی برای گذار از وضعیت بحرانی به وضعیت مطلوب آرامش به کار آید، صرفاً برخی از عناوین و مقولاتی است که علوم انسانی در پرداختن به پیامدها و اثرات ظهور و گسترش بیماری فراگیر می‌تواند مورد توجه قرار دهد.

بر همین اساس هم بود که از همان روزهای آغازین ظهور این ویروس دانشمندان و متفکران علوم انسانی از رشته‌های مختلف، کاوش و تامل در این زمینه را آغاز کردند. این وضعیت در ایران نیز مانند دیگر کشورهای جهان قابل مشاهده است. فهرست بلند جستارها، مقالات، طرح‌ها و نشست‌های علمی در خصوص ابعاد مختلف اجتماعی و انسانی کرونا نشانه‌ای بر این مدعاست. با این حال، اهمیت ماجرا تا بدانجاست که هنوز هم نیاز به کارهای پژوهشی و علمی جدی در این زمینه به خوبی احساس می‌شود. این پژوهش‌ها می‌تواند در سطح تخصصی رشته‌ای یا اقدامات مشترک میان رشته‌ای و حتی اندیشه‌ورزی‌های فرارشته‌ای نمودار شود. کتاب حاضر حدواسطی میان این رویکردهای عملی است. در تدوین این کتاب بر آن بودیم که به عنوان گامی نخست و محکم برای کاوش‌های عمیق‌تر در برخی حوزه‌های علوم انسانی که به ظاهر ارتباط مستقیمی با ظهور کرونا ندارند، اما تامل ژرف‌انگار میزان اهمیت آنها را آشکار می‌سازد، دستور کاری چندرشته‌ای در نظر بگیریم که در آن، هر کدام از پژوهشگران با نگارش جستاری در رشته تخصصی خود، عرصه‌های تامل در ظهور بیماری و شیوع اجتماعی آن را مورد بررسی قرار دهند و در پایان، تمامی این آثار در مجلدی در کنار یکدیگر منتشر شود.

این کارها البته می‌تواند مجزای از هم نیز صورت گیرد و هر اثری در یک رشته خاص و یا حداکثر در چند وجه میان رشته‌ای تدوین و منتشر شود و طبعاً بیش از هر چیز مخاطبان خود را نیز در میان فعالان علمی همان حوزه پژوهشی پیدا کند. اما در اینجا دغدغه جدی ما آن است که این پژوهشگران با در کنار هم قرار گرفتن آثار و تاملات‌شان هم خود به این نکته بیشتر متوجه باشند که تا چه اندازه می‌توانند برای بهتر اندیشیدن از دیگر حوزه‌های علمی بهره‌مند شوند و هم به مخاطب نشان دهند که یک موضوع جدی اجتماعی و انسانی تا چه اندازه می‌تواند رشته‌ها و عرصه‌های علمی به ظاهر مجزا را به یکدیگر نزدیک کند و فرصت‌های نوآوری و پیشرفت را در اختیار آنها قرار دهد. با چنین

رویکردی است که کتاب حاضر اساساً چندرشته‌گرایی را مبنای خود قرار داده است، چون آن را گامی اساسی برای فهم میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای موضوع در آینده می‌بیند.

نویسندگان جستارهای کتاب، استادان رشته‌های مختلف علمی هستند که هر یک از منظری به ظهور بیماری کرونا پرداخته‌اند. حسینعلی قبادی، استاد رشته ادبیات فارسی در دانشگاه تربیت مدرس و رئیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است که در متن خود با اخذ رویکردی تمدنی، کلیت علوم انسانی و ظرفیت‌های آن برای مشارکت در مواجهه سراسری با ظهور و گسترش بیماری را مورد بررسی قرار می‌دهد.

عبدالله قنبرلو، نیز در یادداشت خود، پیامدهای گسترش جهانی بیماری را بر روابط بین‌المللی کشورها و موازنه قدرت در عرصه جهانی مورد بررسی قرار می‌دهد و آینده محتمل این روابط را در پرتو این رخداد عظیم تبیین می‌کند. در همین زمینه عبدالرحمن حسنی‌فر نیز با تأمل در مقوله حکمرانی و تأثیرات شیوع کرونا، تأثیراتی که علم و سرمایه‌های فرهنگی هر جامعه بر مواجهه مطلوب و کارآمد با بحران بر جای می‌گذارد مورد بررسی قرار می‌دهد. عبدالمجید مبلغی نیز در متن خود همین عرصه را با رویکردی دیگر مورد کاوش قرار می‌دهد. وی با تأکید بر ضرورت مواجهه نظری جدی در چارچوب دانش سیاسی و فلسفه (در معنای اعم آن) با این پدیده، نظریه‌های تعهدپایه و رویکردهای آزادی‌پایه را در عرصه حکمرانی و تجویز سیاست‌گذاری صحیح در این عرصه برای کسب بهترین نتایج و کمترین آسیب‌ها مورد کاوش قرار می‌دهد و داود مهدوی‌زادگان نیز با تأمل انتقادی در آنچه در ماه‌های اخیر در مواجهه اصحاب علوم انسانی با شیوع بیماری انتشار یافته است، عرصه‌های کارآمدی و ناکارآمدی این علوم را در پرداختن بومی‌گرا به موضوع مورد بررسی قرار می‌دهد. سیدمحسن علوی‌پور نیز رویکردی انتقادی به غلبه سیاست‌گذاری سرمایه‌محور در مقابله با این بحران اخذ می‌کند و به ضرورت توجه به

سیاست‌ها و هنجارهایی که فراتر از پول می‌تواند بر سلامتی و بالندگی اعضای یک جامعه تاثیر بگذارد اشاره می‌کند. آنچه مریم نصر اصفهانی در تامل خود بررسی می‌کند رابطه «من» و «دیگری» و هنجارهای اخلاقی حاکم بر این ارتباط در زمانه شیوع یک بلای فراگیر است. اینکه در چنین وضعیت همه ما هم در معرض خطریم و هم می‌توانیم زمینه‌ساز خطر برای دیگران باشیم، ضرورت تامل ویژه در ظرافت‌های ارتباط در این موقعیت را به خوبی نشان می‌دهد و در خصوص اولویت پروای دیگری داشتن بر ارزش‌هایی مانند عدالت در رویکردهای نوین فلسفی توضیحاتی جامع ارائه می‌کند.

در حوزه زبان‌شناسی، فرزانه گشتاسب، با کاوش در مواجهات فرهنگی و معنوی ایرانیان باستان با بیماری‌ها، وجه مهمی از سطح تعامل فرهنگی با موضوع را برمی‌گشاید و نشان می‌دهد که در تمدن ایرانی، باورهای دینی تا چه اندازه بر نظام‌مندسازی برخورد اعضای جامعه با چنین رخدادهایی تاثیرگذارند. حوریه احدی نیز مشکلات و مسائلی که شیوع بیماری می‌تواند بر روند آموزش کودکان دچار اختلال گفتاری تحمیل کند را مورد بررسی قرار می‌دهد و آزیتا افراشی با تامل در وجوه استعاره‌ی بیان درد در بیماری، نقش برجسته کاربردی مقولات زبان‌شناختی در روندهای درمانی را پررنگ می‌کند. مسعود قیومی نیز ابزارهای نوین دیجیتال و نقش موثر آنها در تحلیل و فهم بهتر و آسان‌تر پدیده‌های اجتماعی و به‌خصوص بیماری کرونا را توضیح می‌دهد و با ارائه برخی مثال‌های عملی، تاثیرات استفاده از چنین رویکردی را به زبانی ساده و گویا تبیین می‌کند.

استراتژی‌های کسب و کار و برقراری نسبت متوازن میان کار و زندگی موضوعی است که نادر سیدکلالی و الهام ابراهیمی در تاملات جداگانه بدان پرداخته‌اند. سیدکلالی در یادداشت خود فرصت‌ها و تهدیداتی که کرونا برای کسب‌وکارهای مختلف پدید می‌آورد را بررسی می‌کند و مولفه‌های اتخاذ استراتژی مناسب برای دوران پساکروناپی را توضیح می‌دهد. ابراهیمی نیز با

بررسی تاثیرات کار بیرون از خانه بر زندگی و تغییری که به واسطه کرونا و راهبرد دورکاری در موسسات و نهادهای اداری و اجتماعی در این وضعیت ایجاد شده است، فرصت‌های نوین بازانديشي در این مناسبات را که در تاریخ رشته مدیریت مورد توجه قرار نگرفته است را توضیح می‌دهد و اصل انعطاف‌پذیری در تنظیم این مناسبات را چونان دستاوردی که دانش مدیریت می‌تواند از این بحران فراچنگ آورد معرفی می‌کند.

مهسا ویسی در یادداشت انتقادی خود مقوله مسئولیت‌پذیری اجتماعی در مواجهه با بحران و عملکرد جامعه را در این دوران بررسی می‌کند و سپیده میرمجیدی نیز یکی از آسیب‌های اجتماعی مرتبط با عوارض بیماری در خانواده را از منظری حقوقی مورد کاوش قرار می‌دهد. از منظری هنری - تمدنی نیز مریم کامیار تاثیرات مخاطره‌بیماری‌های فراگیر بر معماری و نظریه‌های مرتبط با آن را تبیین کرده است و اهمیت درازمدت چنین رخدادهایی را در عرصه‌های پایدار فرهنگی و تمدنی نشان می‌دهد. این مقوله از منظری تاریخی در یادداشت بهزاد اصغری نیز بررسی شده است. نویسنده در این متن به اثرات بنیادین فراگیری بیماری‌ها در جغرافیای وسیع بر نظام اندیشگانی و ساختارهای سیاسی و اجتماعی را متذکر می‌شود و با ابتدای بر آن، با رویکردی انتقادی، انواع رویکردهایی که در مواجهه با ظهور کرونا در میان اندیشه‌ورزان جهانی و ایرانی ظهور یافته است را مورد بررسی قرار می‌دهد. فائزه توکلی نیز بحثی نظری در خصوص نگارش تاریخ شفاهی در زمانه بروز این بحران فراگیر و اهمیت آن برای رسیدن به درکی تاریخی و هدفمند طرح می‌کند که در آن با تذکر اهمیت و فوریت موضوع، تاثیر بیماری بر شیوه‌های مرسوم پژوهش علمی در این عرصه را نیز تبیین می‌کند.

سید احمد عسکری و شهرام اصغری نیز رسانه‌ها و شیوه‌های ارتباطی جمعی و نقش و عملکرد آنها را در این دوران مورد تامل قرار داده‌اند. عسکری کرونا را فرصتی برای بازخوانی سیاست‌های رسانه‌ای در کشور می‌داند و با

مقایسه امکاناتی که فضای مجازی در این دوران برای صیانت از سلامتی و انسجام اجتماعی در اختیار می‌نهد، با تهدیداتی که همین فضا می‌تواند در موقعیت‌های دیگر اجتماعی پدید بیاورد، ضرورت سیاست‌گذاری منعطفی که همزمان با ممنوع‌ساختن تهدیدات، فضای رشد کافی برای فرصت‌ها را فراهم کند متذکر می‌شود. اصغری نیز با مرور خبرهایی که رسانه‌ها در روزهای آغازین شیوع بیماری در کشور منتشر کرده‌اند و سنجش میزان اعتبار یا اهمیت این خبرها، تصویری روشن از نقش رسانه‌ها در جهت‌دهی افکار عمومی در زمانه بروز این بحران به دست می‌دهد.

در میان یادداشت‌های این کتاب، یادداشت آن‌دیا نعمتی هم هست. نعمتی پژوهشگر در حوزه علوم پایه است و از این جهت یادداشت او می‌تواند مورد توجه ویژه باشد. زیرا پیوندی جدی میان دو حوزه علوم پایه و علوم انسانی برقرار می‌کند. بررسی تاریخی تحول مواد ضدعفونی‌کننده و همزمان تبیین ترکیبات شیمیایی این مواد و چگونگی تحول تاریخی آنها در مواجهه با بحران‌هایی مانند ظهور بیماری‌ها موضوعی است که در این متن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در پایان ضمن قدردانی از همکاری و مساعدت همکاران ارجمندی که در تهیه منابع و ویرایش متن یاری رساندند و همچنین با سپاس از پیگیری و حمایت رئیس محترم پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، لازم است از همکاران حوزه روابط عمومی پژوهشگاه به‌ویژه شهرام اصغری، محسن باباخانی، سعیده زندی، مجید زارع و صادق کیا و همچنین مدیریت محترم حوزه نشر و ویرایش و همکاران گرانقدر این بخش سپاسگزاری کنیم. امید است این کار مقدمه‌ای باشد برای پژوهش‌های رشته‌ای، چندرشته‌ای، میان‌رشته‌ای و فرارشته‌ای در خصوص موضوعاتی که زندگی انسان را در کلیت آن درگیر می‌کنند.

سیدمحسن علوی‌پور - حوریه احدی

ظرفیت‌های علوم انسانی در بحران

حسینعلی قبادی

استاد زبان و ادبیات دانشگاه تربیت مدرس
و رئیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

بشر در طول تاریخ رخدادهای ناگوار سهمناک و بیماری‌های بنیان‌کن فراوان دیده و حوادث مهلکی در دوران‌های پیشین رخ داده که آدمی را به نحو اساسی تهدید کرده است؛ اما ویروس مرموز کرونا از منظر گستردگی و تسخیر همه‌ی جهان، کشتار بی‌رحمانه، پیچیدگی، ابهام‌آمیز بودن و فشار روحی همه‌جانبه بر روح، روان، سبک زندگی، آیین‌ها و آداب آدمی بی‌نظیر است.

نکته کمتر تبیین شده، ابعاد انسانی و لایه‌های فرهنگی، اجتماعی آن در کنار بعد بهداشتی و درمانی است که در مصاف با این بلیه با هم عمیقاً گره خورده‌اند و جدایی‌ناپذیرند و چنان‌چه برای رویارویی با آن از تأثیرات فرهنگی و انسانی غفلت شود، جبران‌ناپذیر خواهد بود.

مروری کوتاه بر تمدن و تاریخ ایران گواه آن است که ایران زیستگاه ملتی است که به دلیل موقعیت ژئوپولیتیک ممتاز و جغرافیای ویژه همواره سرزمینی حادثه‌خیز و شاهد بلاهای متعددی بوده است، البته همین جغرافیای درخشان موجب طمع اقوام مختلف در حمله به این سرزمین زرخیز و استراتژیک نیز می‌شد؛ چنان‌که هجوم اسکندر، غزها، مغولان و تاتارها و... عموماً حکایت‌گر اهمیت و ارزش‌های همه‌جانبه‌ی ایران‌زمین بوده و از این‌روی در کنار بلاهای طبیعی فراوان و بیماری‌های متعدد، ایران عزیز همواره شاهد مصیبت‌های متنوع دیگری نیز بوده است با این‌همه، هیچ‌کدام از این بلاها همتای پیچیدگی

دردسرافرینی به نام هجوم کرونا نمی‌شود و هیچ‌گاه طاعون، تیفوس و آنفولانزا و بلایای طبیعی بزرگی چون زلزله و سیل و صاعقه و... به لحاظ کمیت و کیفیت، تا این اندازه آرامش و آسایش رفت و آمد و نشست و برخاست ملت ما را تحت فشار قرار نداده بودند.

با این حال، ایرانی همواره با حکمت‌مداری، حلم و اندیشه‌ی شهودی و باور به اتصال به قدسیت از پس آن همه مصیبت برآمده و تمدن خود را تداوم بخشیده است. این نگرش شهودی و حکمت‌اشراقی از ایران باستان تا زمان ظهور اندیشه و ادبیات عرفانی ایران پس از اسلام و آمیختگی آموزه‌های دینی و ملی؛ ملتی مقاوم، پرشکیب و والا تربیت کرده که با امیدزایی مستمر خود، همواره گوهر تمدن ایرانی را شیرازه‌ی حیات و وجهه‌ی همت خویش برای پاسداری از هویت اسلامی - ایرانی قرار داده است. اما عامل اصلی در شالوده‌ی این تمدن، هم‌جوشی و پیوند ابعاد گوناگون معرفت و حکمت با علوم تجربی و دانش‌های عملی بوده است. این هم‌افزایی را امروزه نیز می‌توان در رویارویی با کرونا از زاویه‌ای دیگر با حفظ مرزهای دانش تدین به تمامی مشاهده کرد.

در ایران امروز برخی از مصادیق پیوند میان وجه پزشکی و درمانی با علوم انسانی و شاخه‌های گوناگون آن در فرایند رویارویی با بلایه جهانی کرونا را می‌توان در قالب مقولات زیر معرفی کرد:

مقابله با اضطراب و تبیین ظرفیت‌های آرامش و اطمینان خاطر

از ظرفیت علوم انسانی در کنترل و مقابله با اضطراب‌های ناشی از خطرهای پیچیده و نامعلوم و بی‌سرانجام کرونا از طریق اتکا به رشته‌هایی چون، روان‌شناسی، الهیات، علوم تربیتی، هنرها، ادبیات، تاریخ، فلسفه و حقوق و... می‌توان بهره برد.